

Смітюх Андрій Володимирович

*кандидат, юридичних наук, доцент, доцент
кафедри адміністративного
та господарського права Одеського національного університету
імені І.І. Мечникова*

**Щодо моменту початку розгляду
господарської справи по суті**

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 року № 2453-VI визначив правові засади організації судової влади та здійснення правосуддя в Україні (систему судів загальної юрисдикції, статус професійного судді, народного засідателя, присяжного, систему та порядок здійснення суддівського самоврядування, систему і загальний порядок забезпечення діяльності судів) та вніс істотні зміни та доповнення до низки процесуальних кодексів.

Серед іншого, цей Закон змінив ст. ст. 22, 60 ГПК України, суттєво обмеживши:

- право позивача змінити підставу і предмет позову, так само, як
- право відповідача подати зустрічну позовну заяву, пов'язану з первісним позовом для їх спільного розгляду.

Якщо раніше позивач і відповідач мали можливість скористатися такими правами аж до моменту прийняття рішення господарським судом першої інстанції, відтепер вони втрачають ці права з початком розгляду судом справи по суті.

Ця новела є, по суті, дуже корисною, оскільки зміна підстави або предмету позову так само, як і подача зустрічного позову, призводила до зміни ключових параметрів спору і, як наслідок — виникала необхідність розпочинати розгляд справи з самого початку. Отже, досить часто сторона реалізовувала своє право на зміну підстави або предмета позову (позивач), або подачу зустрічного позову (відповідач) в останньому судовому засіданні, наприкінці спливу строку розгляду справи, що з необхідністю призводило до продовження цього строку і затягування розгляду справи.

Однією з основних ідей, втілених у змінах, що їх внесено Законом України від 7 липня 2010 року № 2453-VI до ГПК України, є скорочення строків розгляду справи і оскарження, прискорення ходу господарського процесу, усунення підстав для затягування розгляду справи. Обмеження можливості для позивача або відповідача змінити основні параметри спору моментом початку розгляду справи по суті повністю відповідає цій ідеї, бо усуває одну з можливостей для затягування процесу. При цьому позивач

не позбавляється права подати окремий позов з іншим предметом, або за іншою підставою, а відповідач — подати окремий позов до позивача в іншій справі.

Утім, реалізація зазначеної вище новели призводить до певних ускладнень, пов'язаних із тим, що момент втрати позивачем права змінити підставу або предмет позову, а відповідачем — права подати зустрічний позов пов'язується процесуальним законом саме з початком розгляду справи по суті.

Річ у тім, що, на відміну від цивільного процесу, у господарському процесі момент початку розгляду справи по суті чітко не визначений. На відміну від цивільно-процесуального, господарсько-процесуальний закон не знає інституту підготовчого засідання, так само, стадія підготовки справи до розгляду у доктрині господарського процесу відсутня, отже, за стадією порушення провадження у справі безпосередньо слідує стадія судового розгляду, а дії судді з підготовки справи до розгляду (ст. 65 ГПК України) розглядаються як складова стадії порушення провадження у справі. Зрозуміло, що розгляд господарської справи по суті розпочинається у якийсь момент першого судового засідання у справі, утім ані законодавець, ані доктрина не приділили цьому питанню жодної уваги.

Натомість у цивільному процесі після відкриття провадження має місце провадження у справі до судового розгляду (глава 3 розділу III ЦПК України), у якому відбувається надіслання копії ухвали про відкриття провадження у справі, копії позовної заяви та доданих до неї документів, надання відповідачем заперечень проти позову, суд витребує докази і викликає свідків, вирішує питання про забезпечення позову та ін. Особливою ознакою провадження у цивільній справі до судового розгляду є можливість проведення попереднього судового засідання, у якому вирішуються всі ці та деякі інші питання, у тому числі — питання про зміну підстав та предмета позову позивачем і питання про подання зустрічного позову відповідачем (ст. 130 ЦПК України).

Якщо попереднє судове засідання у цивільній справі не проводиться, позивач і відповідач можуть вчинити ці дії до початку розгляду справи по суті.

При цьому ЦПК України містить ст. 173 «Початок розгляду справи по суті», яка визначає, що розгляд справи по суті розпочинається доповіддю головуєчого про зміст заявлених вимог та про визнання сторонами певних обставин під час попереднього судового засідання, після чого з'ясовується, чи підтримує позивач свої вимоги, чи визнає відповідач вимоги позивача та чи не бажають сторони укласти мирову угоду або звернутися для вирішення спору до третейського суду.

Аналіз ст. ст. 163-172 ЦПК України дозволяє зробити висновок про те, що до початку розгляду справи по суті у судовому засіданні відбувається: відкриття судового засідання, коли суд оголошує, яка справа розглядається, секретар судового засідання доповідає судові, хто з викликаних у справі осіб з'явився в судове засідання, чи вручено судові повістки та повідомлення тим, хто не з'явився, та повідомляє причини їх неявки, якщо вони

відомі, а суд у свою чергу встановлює особи тих, хто з'явився, а також перевіряє повноваження представників (ст. 163 ЦПК України), особам, які беруть участь у справі, перекладачеві, спеціалісту роз'яснюються їх права (ст. ст. 164,167,172 ЦПК України), із зали судового засідання видаляються свідки (ст. 166 ЦПК України), оголошується склад суду, роз'яснюються права відводу (ст. 166 ЦПК України), особам, які беруть участь у справі, сторони заявляють заяви та клопотання, у тому числі — про відводи, про подання зустрічної позовної заяви, про зміну предмета та підстав позову, а суд, відповідно, їх розглядає (ст. 168 ЦПК України).

Всі ці детальні положення у ГПК України відсутні.

На нашу думку, з огляду на стислі строки здійснення господарського судочинства і загальний потяг законодавця до пришвидшення його темпів, визнання доктриною особливої підготовчої стадії господарського процесу та/або введення до нього інституту попереднього засідання є суто зайвим.

З іншого боку, залишається проблема усунення концептуальної невизначеності моменту, коли розгляд господарської справи розпочинається по суті.

На нашу думку, для розв'язання цієї проблеми необхідно:

1. Визнати, що стадія порушення провадження у справі може включати в себе визначені ст. 65 ГПК України дії судді з підготовки справи до розгляду, але не може включати дії, які відбуваються вже у судовому засіданні.

2. Визнати, що у будь-якому судовому засіданні наявна, *de facto*, підготовча частина, коли суд перевіряє явку сторін, повноваження представників, розглядає їх заяви і клопотання, але розгляд справи по суті не відбувається.

3. Визнати, що у першому судовому засіданні суд, *до початку розгляду справи по суті*, крім цього, розглядає, за наявності, заяви про конфіденційний розгляд справи (ст. 4-4 ГПК України), розглядає відводи складу суду (ст. 20 ГПК України) та експерту (ст. 30 ГПК України), і, нарешті, розглядає питання щодо зміни позивачем підстав або предмета позову та щодо можливості розгляду зустрічного позову відповідача разом з первісним позовом позивача (ст. ст. 22, 60 ГПК України).

Отже, хоча розгляд справи по суті є ключовим елементом стадії розгляду справи, не слід забувати також про такі важливі елементи цієї стадії, як підготовчі частини першого і (меншою мірою) наступних засідань.

У зв'язку з цим, на нашу думку, ст.74. «Порядок ведення засідання» ГПК України слід доповнити положеннями наступного змісту: «У призначений для розгляду справи час головуєчий відкриває судові засідання і оголошує, яка справа розглядатиметься. У підготовчій частині судового засідання суд встановлює особи тих, хто з'явився, а також перевіряє повноваження представників, головуєчий оголошує склад суду, а також прізвище секретаря судового засідання, розглядає заяви і клопотання осіб, які беруть участь у справі, вирішує інші питання, що мають бути вирішені для початку (продовження) розгляду справи по суті. Розгляд

справи по суті розпочинається доповіддю головуючого про зміст заявлених вимог, після чого з'ясовується, чи підтримує позивач свої вимоги, чи визнає відповідач вимоги позивача та чи не бажають сторони укласти мирову угоду або звернутися для вирішення спору до третейського суду».

Така новела відповідає принципам процесуальної економії, усталеним практикам судочинства і поглядам на стадії господарського процесу, і, водночас, усуває концептуальну невизначеність щодо моменту, коли розгляд господарської справи розпочинається по суті, позивач втрачає право змінювати підстави і предмет позову, а відповідач — подавати зустрічну позовну заяву.